

Arbeiderbevegelsen i Norge

Taler
AOF

Omstendigheter

Foredragsdisposisjon utarbeidet av Studieutvalget i Arbeidernes Ungdomsfylking

1 Først noen gode råd:

Gap ikke over mere enn du kan klare! Du kan ikke klare å gjennomgå de siste hundre årene i ett foredrag.

5

Når du har valgt det tidsavsnittet som du vil gå igjennom, så finn det stoffet som er nogenlunde for hånden og som du faktisk trenger for å gi dine kamerater opplysninger. Det er din oppgave å hjelpe dem til de kunnskapene du har samlet, med andre ord å utføre et stykke arbeide for de andre.

10

*

Det er selvfølgelig meget lettere å kunne fortelle om arbeiderbevegelsens historie, hvis du vet noget om landets historie i sin almindelighet. Hvis du skal påta dig å holde nogen foredrag om arbeiderbevegelsen i Norge, så lån på biblioteket Wilh. Keilhaus to bind om Det norske folks liv og historie 1814-1875. Hvis du synes disse bind er altfor omfattende, kan du med fordel lese Edv. Bull: "Grurmriss av Norges historie" fra kapitlet "Den nynorske stat".

20 Ellers er det særlig to bøker du vil ha bruk for som almindelig veiledning. Hvis du for en tid kan få utlånt Gunnar Ouslands "Fagorganisasjonen i Norge" I bind, så har du for hånden en mengde stoff. Og dette kan du lettere overse og ordne til ditt bruk, hvis du leser Håkon Meyers bok "Den politiske arbeiderbevegelse i Norge".

25

Bruk denne siste boken som den egentlige grunnboken. Du kan da ta den samme inndelingen av stoffet som har vært benyttet i denne. Her faller den

politiske arbeiderbevegelses historie i to hovedavsnitt. Forhistorien. som går fra
30 Marcus Thrane's tid og frem til dannelsen av et selvstendig arbeiderparti i 1887,
og derpå: Partihistorien fra 1887 til idag.

Men du kan ikke lage gode foredrag som omfatter så store områder.

35 I.

Du bør begynne med Thranebevegelsen. Den er verd et foredrag for sig. I
Meyers bok finner du en ganske kort introduksjon og hos Ousland finnes en
mengde stoff. Men skal du utarbeide et foredrag om Thranebevegelsen, så bør
40 du skaffe dig den boken som nu er tilgjengelig - Jacob Friis: "Marcus Thrane"
(Det norske Arbeiderpartis Forlag. Kr, 2.00). I enkelte biblioteker kan du finne
Halvdan Kohts bok "Marcus Thrane" og O. A. Øverlands
"Thranebevegelsen". De er begge utsolgt i handelen.

45 Her følger nu en detaljert foredragsdisposisjon om Thranebevegelsen bygget
på Jacob Friis bok om Marcus Thrane. Senere vil vi ikke gi så detaljert plan. Det
er en oppgave man lærer av selv å skulle bygge op et foredrag.

Du begynner med en skildring av situasjonen Europa året 1848, da bevegelsen
50 opstod. Så må du gi en skildring av

Samfundsforholdene.

i Norge på denne tid. Se Friis bok side 10-16. De bør inngående gjennomgås da
55 de danner grunnlaget for Thranebevegelsen. Det mest bemerkelsesverdige ved
dette stoff må sies å være opplysningen om at bare 13 pct. av landets befolkning i
1845 bodde i byene. På landet bodde det overveiende flertall. Av dem hadde 78
000 egne gårder. Det alt overveiende antall hadde ikke jord og var leilendinger,
husmenn eller dagarbeidere. Av husmenn var det ikke mindre enn 60 000. De
60 kom da også til å danne grunnstammen i Thranebevegelsen.
Byarbeiderbefolkningen var ikke så tallrik at den kunde danne noget grunnlag
for bevegelsen.

Marcus Thrane.

65

Hans slekt og oppvekst er utførlig skildret i bokens sider 17 til 23 og i det derpå

følgende kapitel gis det en inngående skildring av Marcus Thrane som radikal demokrat. Det er særlig to bemerkelsesverdige ting ved hans grunnsyn. Han er for det første strengt religiøs og erklærer som sitt program å ville "gjennomføre religionens høieste grunnsetninger i statsforfatningen". Denne sin religiøse innstilling overfor politiske problemer opgav han egentlig aldri. Dessuten viser en artikkel fra 1848 at han hadde støtt på og også akseptert begrepet socialist, men, tilføier han, "man må vokte sig for den rå kommunisme".

Var Thrane socialist?

Da Thrane i 1849 opfordret arbeiderne til å danne foreninger for selv å virke for sitt eget beste, var det meget som tydet på at han hadde stiftet et nærmere bekjentskap med den europeiske socialisme. Se herom bokens side 47-51. Det er dog neppe sannsynlig at han hadde stiftet bekjentskap med Marx og Engels. Deres kommunistiske Manifest kom da også først i 1848. Men Thrane hadde åpenbart lest bøker av tyskeren Weitling og franskmannen Cabet. Den sistnevnte var en typisk "kristelig" socialist.

Hvad vilde Thrane?

På bokens sider 52 - 60 gis det en god oversikt over Thranes program slik som han tilrettela det i "Arbeiderforeningernes Blad". Det utkom med sitt første nummer 5 mai 1849 med Thrane som redaktør. Stemmeretten var det første og fornemste av alle krav. Som Lassalle mente han at arbeiderne måtte skaffe sig politisk innflytelse for å få forbedret sine vilkår.

Thraniterbevegelsen.

Allerede umiddelbart efter at Thrane i august 1848 hadde overtatt redaktørstillingen av "Drammens Adresse" foreslo han i bladet "at der i by og land blev dannet politiske foreninger eller klubber". I desember 1848 fikk han stiftet Drammens Arbeiderforening, den første arbeiderforening i Norge. Efter bare noen måneders forløp hadde foreningen 550 medlemmer. Som en budstikke gikk foreningstanken fra by til bygd (se side 41-59). I løpet av et år var bevegelsen vokset til 273 foreninger med 20 854 medlemmer, et imponerende resultat. Av oversikten i bokens side 60 og 61 fremgår det meget tydelig at organisasjonen hadde sitt tyngdepunkt på landsbygden. Den var sterkest på Hedmark, Opland og Akershus.

Bønnskriftet til Kongen.

110 Thranes første politiske aksjon var å forfatte og samle underskrifter på et
bønnskrift til Kongen. Foruten en rekke reformkrav inneholdt bønnskriftet
krav om stemmerett (se side 63). Agitatorisk blev bønnskriftet en stor suksess.
Det lyktes å samle ikke mindre enn 12 833 underskrifter. Skriftet blev overbragt
statholderen 19 mai 1850 av Thrane personlig. Kongens svar var helt avvisende.
115 Det kom 12 november og inneholdt en opfordring til alle "rettsindige menn om
å fortrenge de anskuelser som i de siste 2 år har gjort sig gjeldende hos
arbeiderklassen". Nogen dager efter blev Thrane innkalt til politiforhør og
senere idømt 6 måneders fengsel for - gudsbespottelse. Høiesterett ophevet
imidlertid senere denne dom.

120

Det første landsmøte.

Fra side 66 og utover til side 72 gis det utførlig rede for Thraniterbevegelsens
organisasjonsforhold. Thrane anså det riktigst at arbeiderforeningene blev
125 innkalt til landsmøte for selv å treffe bestemmelse om den fremtidige politikk.
Landsmøtet trådte sammen 1 august 1850 i Fredriksborgs dansesal, og varte i
hele 9 dager. Det møtte over hundre representanter hvorav de fleste var
håndverkere, husmenn og gårdbrukere. På landsmøtet kom det til åpen strid
mellem Thrane og den unge student Theodor Abilgaard, som la an på å
130 undergrave Thranes autoritet. Hovedspørsmålet på landsmøtet var om hvorvidt
bevegelsen skulde være moderat eller radikal. Striden er utførlig behandlet på
side 72-76.

Motgangen kommer.

135

Stortingsvalgene i 1850 bragte tilsynlatende et gunstig resultat for
arbeiderspørsmålene. Men det skulde snart vise sig at de opposisjonslystne
bønder ikke var synderlig radikale når det gjaldt de sociale krav som
Thraniterbevegelsen reiste.

140

Samtidig fikk Thrane uventet motstand fra de kristelige arbeiderforeninger, som
blev stiftet for å møte den unge arbeiderbevegelse på dens egen arbeidsmark. Les
om "Samfundet på Enerhaugen," om presten Horatius Halling og om bladet
"For fattig og rik."

Thrane mestret heller ikke selv den bevegelse han hadde reist. Det kom til uroligheter på flere steder i landet. Thrane advarte mot dem (se herom side 77-82). Den indre strid innen bevegelsen blusset op påny. Abildgaard trengte sig frem og fra 1 januar 1851 overtok Abildgaard redaksjonen av "Arbeiderforeningenes Blad". Han benyttet anledning til stadig å ta avstand fra Thrane og hans socialisme. Både av denne grunn og fordi det stadig blev tydeligere at man intet kunde vente av det sittende storting i stemmerettssaken, fant Thrane det nødvendig å innkalle til et nytt landsmøte. (Se side 86-87).

Det annet landsmøte

trådte sammen i Kristiania 10 juni 1851 og varte i en uke. Denne gang var det ennå flere landarbeidere på landsmøtet. Spørsmålet var denne gang om arbeiderforeningene skulde gi op sin kamp for stemmereten, om de skulde resignere og vente på at et nytt stortingsvalg skulde bringe en for saken gunstigere sammensetning. Møtet holdtes for lukkede dører i vognmann Olsens gård ved Youngstorvet. I debatten fremkom det mange krasse ytringer, og det blev uttalt noget om at arbeiderne måtte lave "revolusjon" hvis Stortinget blev oppløst uten at kravene blev imøtekommet. Møtet er utførlig behandlet på side 88-93.

Overgrepet.

Allerede før innkallelsen av det annet landsmøte hadde myndighetene begynt å beskjefte sig med de forskjellige arbeiderforeninger, og optatt forklaringer av de lokale tillitsmenn etc. Særlig fellende var en rapport fra Kongsberg. Byens representant på arbeidermøtet skulde ha fremkommet med nogen temmelig opsiktsvekkende opplysninger. På grunnlag av disse rapporter som for en stor del var bygget på annen- og tredjehåndsutsagn, gikk myndighetene til aksjon. Den 7 juli blev det store slag mot bevegelsen foretatt. Thrane, Abildgaard og 4 andre ledere i Kristiania blev arrestert. Likeledes foretokes en rekke arrestasjoner i provinsen. Den 20 august blev det nedsatt en kommisjon til behandling av saken. Det tok usedvanlig lang tid med dens arbeide. Først den 11 november 1853 blev saken optatt til doms. Dommen falt imidlertid ikke for 10 april 1854. Så gikk saken til Høiestere rett, og det fjerde år gikk med innen procedyren kunde begynne ved Høiestere rett 22 mai 1855. Om forhandlingene og dommen henvises til side 96-100.

Årsakene til undergangen.

En nærmere redegjørelse for årsakene til Thraniterbevegelsens undergang vil du finne i Inge Debes bok "Forbrukerkooperasjonens historie i Norge". Side 49-53.

II.

Det er mulig å ta i et foredrag det avsnittet som ligger mellom 1850 og 1880.

Det vil si den tiden som begynte med Thraniterbevegelsens ødeleggelse og varer til venstre har erobret de fleste av arbeiderforeningene. Den omfatter i Meyers bok to kapitler - Filantropene og Foregangsmennene. Det vil absolutt være lettere å ta fatt på den, hvis du på forhånd har satt dig litt inn i Thraniterbevegelsen.

Det stoffet du trenger for denne perioden, er da for det første Meyers bok (du når langt hvis du ved siden av har fått tak i Gunnar Ouslands, hvor du kan slå op og finne mere stoff om de begivenheter og personer som Meyer forteller om side 14-27). Benytt det store registret bak i Ouslands bok. Om det første avsnittet - Filantroperne - finner du ikke andre steder noget vesentlig stoff, når undtas den boken vi allerede tidligere har nevnt Inge Debes" Forbrukerkooperasjonens historie i Norge".

Det gjelder for dette tidsavsnittet å svare på følgende spørsmål: Hva var det for slags organisasjoner som vokste frem da Thraniterbevegelsen var slått ned?

Hva var grunnlaget for de nye arbeiderforeningene? Hvordan stilte de sig til det politiske arbeide? Hvordan så de på Marcus Thrane's arbeide? Hvilke felter var det de selv tok fatt på - kulturelle, økonomiske, religiøse? Gjorde de nytte for arbeiderne? Blev de ledet av arbeiderne selv? Hadde de en klasseinnstilling, en kampinnstilling? Hvilke var de betydeligste resultater de nådde?

I politisk henseende er det efterfølgende avsnitt mere interessant, det som omhandler socialismens foregangsmenn i Norge. Også her finner du stoffet hos Meyer og Ousland, og hvis du kan komme over den på et bibliotek i Olav Kringens lille bok "De første socialdemokrater i Norge".

Mens den filantropiske perioden omspenner 1850-60 årene, kommer foregangsmennene først i 70-årene. Men for å forstå dem, må du vite litt om

225 både den begivenheten som vakte socialismen til live i så mange land ved den tiden - "Pariserkommunen" i 1871, arbeiderklassens erobring av makten i Paris. Dernæst må du skaffe dig litt rede på hvordan Norge har forandret sig i økonomisk henseende og var i ferd med å forandre sig i politisk henseende i denne tiden. Når du kommer til 70-årene er det ikke bare å fortelle om de første socialistene, men også om hvordan venstrepartiet begynte å erobre
230 arbeiderforeningene fra de gamle konservative og religiøse filantroperne. Utover 70-årene blev arbeiderbevegelsen mere og mere en venstrebevegelse og samtidig med denne almindelige forandringen i deres innstilling var det at de første sosialistene kom.

235 Fremstillingen blir vel lettest ved at man tar disse to tingene hver for sig, først dette feltet:

Hvordan forandlet arbeiderforeningene sin karakter i 70-årene? Hva var det for en politisk kamp i landet, som satte sitt preg også på arbeiderforeningene?
240 Hva var det den kampen dreiet sig om og hvorfor var det rimelig at det kunde lykkes venstre et få ledelsen i arbeiderforeningene så mange steder? Hvilke menn var det da som begynte å sette sitt preg på arbeiderforeningene? (Se Meyers bok s. 25).

245 For å svare på disse spørsmålene må du, som vi tidligere har pekt på, vite litt om Norges historie i sin almindelighet. Og da bør du ikke bare se å få rede på disse politiske spørsmål, men også på følgende:

Når begynte industrien å komme til Norge? Hvordan virket den på
250 arbeiderklassen? Hvordan omformet den arbeiderklassen? Hvordan forandret industrien og bak den selve den moderne kapitalismen, klassene i landet? Det er en av forutsetningene for å forstå hvordan grunnlaget for den moderne arbeiderbevegelsen er skapt, at du vet litt om dette. Se også Inge Debes side 57-65 og side 168-172.

255 Men i Norgeshistorien vil du også måtte søke andre opplysninger som vil være nyttige, for at du skal forstå hvordan selve landet forandret sig i disse årene. Du kan finne opplysninger om når jernbanene kom hit, om hvordan skibsflåten utviklet sig, om hvordan veinettet blev utbygget, - d. v. s. hvordan
260 kommunikasjonene blev forbedret og efter hvert sprengte den gamle jordbrukshusholdningen i landet og skritt for skritt førte inn pengehusholdning

og bruk av industrielle varer. Det er en slik utvikling som ligger bak dannelsen både av byborgerskapet og av den moderne arbeiderklassen.

265

Det gjelder jo når du skal fortelle historie, aldri å glemme at det er en av hjørnesteinene i hele den marxistiske lære at de politiske som de organisatoriske begivenheter, kamper og utvikling alltid avspeiler en økonomisk utvikling. Og med økonomisk utvikling tenkes det ikke da bare på hvordan forandringer i pengevesenet (fra den første riksbank, til de første privatbanker, kredittvesenets organisering, fra den individuelle kapitalisme til aktieselskapskapitalen, og videre fremover til finans- og trustkapitalens organisering). Det tenkes ennå mere på at all slik utvikling avspeiler en stadig forandring i selve produksjonsteknikken i landet og som følge derav kommer også den stadige forandring i klassedannelsen i landet.

275

Hos Meyer, Ousland, Kringen og i en på bibliotekene formodentlig lett tilgjengelig bok av Olav Fjørtoft om "Olaus Fjørtoft" vil du finne stoffet om den første sosialistiske bevegelsen vi hadde etter Marcus Thrane. Den stiller nye spørsmål til dig:

280

Hvilken begivenhet var det som særlig vakte socialismens idé i 1871. Hvilke var de menn som tok den opp her i Norge, hvor kom de fra, og hvordan tok de arbeidet opp? (Se Meyers bok side 21 og 22 og de andre nevnte bøkene). Hvor holdt de sine møter, hva behandlet de, hvilken mottagelse fikk de? Var det mange av dem? Hvordan stilte arbeidersamfundene seg til dem? Var det noen fagbevegelse på den tid? Utrettet de noget i den? Hvem sluttet seg til dem sterkest? Nådde de varige resultater?

285

Du kan lett få en viss oversikt om du til slutt stiller dig følgende spørsmål:

290

Hvor stod arbeiderbevegelsen i 1860 (midt i den filantropiske perioden)? Hvor stod den i 1870 (da venstre var begynt sin kamp om den)? Hvor stod den i 1875 (da foregangsmennene hadde reist sin bevegelse)? Hvor stod den i 1880 (da det første almindelige norske arbeidermøte blev holdt i Kristiania på Kristiania Arbeidersamfunds initiativ og viste sig næsten helt å være behersket av venstre)?

295

III.

80-årene heter i Meyers bok det kapitel som avslutter Forhistorien. 80-årene

300

kan godt gjøres til gjenstand for et eget foredrag, men også da må det gis en almindelig bakgrunn for det som skal fortelles om arbeiderbevegelsens utvikling. Også da må det fortelles om de begivenheter av politisk art som fant
305 sted i Norge i 80-årene og som danner så meget av bakgrunnen for forståelsen av arbeiderbevegelsen: Venstres valgseier, riksrettsaksjonen i 1884, dannelsen av den første Venstre-regjering med Johan Sverdrup i spissen, denne regjerings politikk, og da særlig dens arbeiderpolitikk (stemmerettsreformen, arbeiderlovgivningen), oppløsningen i Venstrepartiet og dannelsen av det rene og
310 moderate venstre. (Om den første arbeiderkommisjons resultater, se J. F. Stavnems artikkel i "Det 20de Århundrede" desember 1931). (Ellers er Ernst Sars Norges historie den vesentligste kilde til stoffet, hvis man ikke har så megen interesse for disse tingene at man vil å få lånt Halvdan Kohts store verk om Johan Sverdrup).

315 Om utviklingen i arbeiderforeningene forteller Meyers bok i all knapphet (side 27-37). 80-årene er den tiden da venstre og socialistene begynner for alvor kampen om arbeiderforeningene, da begge danner sine faglige sammenslutninger, og da det føres en stadig polemikk på de store
320 arbeidermøtene. Denne kampen får en ny form efter at Det norske Arbeiderparti er stiftet i 1887, og det mere og mere blir et tydelig skille mellem de arbeiderorganisasjonene som tilhører venstre, og de som går med socialistene.

325 Kan man få tak i dem, så er det to skrifter som forteller en hel del om denne tiden, - det er de innledende sidene i Arvid Hansens historiske oversikt over Det norske Arbeiderparti (Det 20de Århundrede), august 1922, det annet er Kaare Fostervolds artikkel om "Grunnlaget for Det norske Arbeiderparti" jubileumsskriftet 1927 "Det 20de Århundrede" nr. 2 1927.

330 *

Det som her er lagt til rette er ikke så meget en foredragsdisposisjon, som en påpekning av hvordan det best kan nytte å inndeले stoffet for den som vil gå
335 igjennem forhistorien til arbeiderbevegelsen i Norge i 2 eller 3 foredrag. Hvert enkelt av dem kan kreve sin tid, hvis man vil ta op det stoff som bør gjennomgås. Her er aldri nevnt mere og annet stoff enn det som direkte angår emnet.

Vi henviser også til en studieplan og litteraturoversikt for studiecirklenes gjennomgåelse av det samme stoffet, som Oplysningsforbundet har sendt ut.

345 Det er meningen også å utsende plan for foredrag om Partiets historie, 1887-1931.

Kilde

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

350

Emner

Arbeidernes opplysningsforbund, Foredrag

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/arbeiderbevegelsen-i-norge>

355

360

365

370

375